

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ИЗВЕШТАЈА О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању Наставно-научно веће на седници одржаној 16. јула 2014. године донела је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је Ада Шоштарић предала под насловом *Музичка терминологија у арапском језику*.

2. КОМИСИЈА

1. Др Анђелка Митровић, редовни професор; Оријентална филологија; 22. 05. 2006, Филолошки факултет, Београд
2. Др Снежана Петровић, виши научни сарадник; Оријентална филологија; 01. 10. 2008, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Јелена Јовановић, научни сарадник; Етномузикологија; Музиколошки институт САНУ,
3. Београд

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

---

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Ада, Иван, Шоштарић
2. Датум рођења, општина, република:
29. 12. 1976, Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:
30. 07. 2004, Универзитет у Лајдену,
*History of the Turkish Revolution and Atatürk s Principles at Four Istanbul Universities
Bilgi, Bogazici, Fatih and Istanbul*
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Туркологија

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Музичка терминологија у арапском језику

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Аде Шоштарић *Музичка терминологија у арапском језику* броји 278 стране компјутерског текста и има десет поглавља, подељених на мноштво потпоглавља која обрађују мање проблемске целине. То су: **Увод** (1-14), **Лексикографија, арапска музика, терминологија, термин** (15-40), **Лексичко позајмљивање** (41-51), **Дублетност** (52-93), **Полисемија и/или хомонимија** (94-119), **Терминолошке празнине** (120-137), **Пуризам и**

стандардизација у арапском свету (138-162), Прилози (163-174), Концепција речника (175-243), Закључак (244-252) и Литература (253-270). На крају рада стоје и: Биографија аутора (274), Изјава о ауторству (275), Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада (276) и Изјава о коришћењу (277-278).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Код Арапа проблем терминологије, како у природним тако и у хуманистичким наукама, особито је актуалан од краја 19. века. Интензивирани контакти са Западом донели су Блиском истоку, тада подељеном на интересне зоне колонијалних сила, радикалан техничко-технолошки и укупан друштвени препород и еманципацију. Упознавање мноштва техничких и других проналазака наметнуло је и проблем промптне номинације нових појмова, односно стварање нових термина и термилошких система. Тај задатак решаван је доста дуго стихијски, а од прве половине 20. века полако улази у институционалне токове, када за нагомилане проблеме арапског језика уопште, почињу да се занимају академије за арапски језик у Каиру, Дамаску, Багдаду и Аману. Све оне се и данас врло интензивно баве и различитим, пре свега, теоријским аспектима термилошке проблематике, а то су, у првом реду, принципи творбе термина и статус стране лексике у арапском језику. Од шездесетих година, када је у Рабату основан Стални координациони биро за арабизацију, приступа се и практичној страни термилошког проблема – састављању разноврсних билингвалних и вишелингвалних термилошких речника.

Иако музичка терминологија није у самој жижи интересовања поменутих институција, посебно је интересантна за проучавање због паралелне егзистенције различитих музичких традиција – аутохтоне арапске, која је и сама настајала и развијала се под утицајем више цивилизација и култура, и друге, која се формирала под утицајем интензивних контаката са Западом у 19. веку, што је, свакако, утицало на обликовање музичког термилошког система, који је предмет истраживања докторске дисертације Аде Шоштарић. Основни циљеви њеног рада јесу ексерпција, дескрипција и детаљна лексичка, морфолошка, семантичка, фонолошка, графолошка и термилошка анализа музичког терминосистема и утврђивање карактеристика и специфичности музичке терминологије у арапском језику. Кандидаткиња је, за потребе овог рада, начинила и речник, а анализу ексерпираних термина поставила је проблемски, пре свега, кроз лексичко позајмљивање, термилошку дублетност, полисемију и/или хомонимију. У том смислу она је обрадила читав низ ужих и ширих теоријских и апликативних проблема и тема везаних за музичку терминологију, као и различите факторе који су утицали на уобличавање термилошких ликова у тој области.

У **Уводу** су представљени извори и научно-истраживачки приступ и поступак у тези. Кандидаткиња је, пре свега, образложила неопходност поделе музичких термина на термине који означавају појмове везане за аутентичну арапску музичку традицију и оне који се односе на појмове неинхерентне арапској музичкој традицији, односно оне везане за музичку културу Запада. С обзиром на то да сам наслов дисертације *Музичка терминологија у арапском језику*, подразумева веома широко истраживачко поље и у тематским и у временским оквирима, А. Шоштарић је у овом делу рада стриктно одредила и значење неких за истраживање кључних појмова и термине, као што је, на пример, „арапски језик“, а исто тако и квалитет и обим примарне литературе (стручна музиколошка дела и часописи на арапском језику из различитих арапских земаља, програми музичких и филмских фестивала, оперски либрето...) и секундарне литературе (радови угледних светских стручњака за арапску музику на енглеском и француском језику) из које је бележила музичке термине. Укратко су представљени и статус и специфичности музике у арапско-исламској култури. На самом крају **Увода** дате су и потребне техничке напомене везане за језик, транскрипцију арапских имена и назива и вокализацију арапских речи.

Друго поглавље **О лексикографији** почиње кратким и функционалним прегледом лексикографске делатности код Арапа, с посебним освртом на састављање специјализованих и стручних речника, у оквиру чега су се, по природи ствари, речници музичке терминологије у арапском језику нашли у центру пажње (15-21).

Део овог поглавља посвећен је арапској музици, на чији развој није утицао само арапски етнички елемент, „већ сви говорници арапског језика, без обзира на њихову расну или географску припадност“ (22).

Историја арапске музике изложена је врло прегледно, систематично и с мноштвом занимљивих детаља, а кроз значајне историјске периоде, од преисламског, преко омајадског и абасидског, монголских освајања и владавине Османлија, па све до 18, 19. и 20. века. При томе су, за свако од поменутих раздобља, назначене опште карактеристике културног развоја и однос актуалних власти и дворова према уметности и уметницима. Музички живот појединих историјских епоха осликан је кроз деловање истакнутих појединаца, кроз опис музичких дела, кроз специфичности појединих стилова, кроз утицаје појединих локалних средина и освајача на главне музичке токове, кроз иновације у састављању и извођењу музичких дела... Посебна пажња поклоњена је знатнијем продирању западних утицаја од 19. века, што је довело до формирања више музичких центара у арапском свету, до појаве већег броја значајних композитора и певача и отварања према западној музици (22-37).

У делу овог поглавља насловљеном **Развој и важност терминологије** (37-40), кандидаткиња је, на адекватан и сврсисходан начин, представила главне токове рада на терминологији код Арапа (37-40), дала оперативну дефиницију термина, као и кратак преглед фреквентних начина и механизма настанка термина (40-41).

Треће поглавље посвећено је лексичком позајмљивању, при чему је у жижи кандидаткињиног интересовања била арабизација, један од врло честих начина творбе термина у арапском језику. Поглавље је подељено на више тематских блокова у оквиру којих је врло подробно анализирана морфолошка и гласовна адаптираност/неадаптираност лексеме страног порекла: **Лексеме страног порекла у арапском језику** (41-42), **Арабизација** (43-45), **Статус позајмљеница којима су означени појмови аутентичне арапске музике** (46-47), **Статус позајмљеница којима су означени појмови из западне музичке традиције** (47-49), **Основне карактеристике неадаптираних позајмљеница** (49-51). У сваком од поменутих потпоглавља теоријска разматрања везана, првенствено за гласовно и морфолошко прилагођавање позајмљеница, поткрепљена су адекватно изабраним музичким терминима – варијантама лексеме „мјузика“ у арапском (49-50), називима за инструменте и њихове делове, извођачке саставе, мушке и женске гласове, музичке облике, композиције и слично, за које су педантно навођене граfiјске варијанте и колебања, што је у арапском језику један од највећих проблема кад су у питању стране речи.

У четвртном поглављу докторандкиња се бавила веома израженим проблемом терминолошких дублета/мултиплета, с посебним освртом на синонимију у арапском језику (54-56). Разматрања везана за назначене проблеме илустровала је арапским термином за лексему „концерт“ (53). У овај тематски блок складно је уклопљен и део посвећен деривацији (ар. *ištiqāq*, чак *luġat al-ištiqāq*), поступку која заузима веома важно место у стварању нових речи у арапском језику. Уз дефиницију деривације и ближе одређење врста овог творбеног поступка, наведено је обиље илустративних примера коментарисаних из перспективе лексичке творбе у арапском језику за коју је карактеристична апсолутна морфолошка правилност извођења речи из троконсонантских, ређе четвороконсонантских корена, на основу строго утврђених творбених парадигми, уз ипак ограничену закономерност на семантичком плану (57-60). Терминолошки дублети/мултиплети код појмова неинхерентних арапској музичкој традицији такође су илустровани одговарајућим

примерима, а посебно терминима за предзнаке, за изражавање темпа и динамике, терминима за музичке облике преузете из западне традиције, терминима за дур и мол и термином за реквијем (60-66). Поред тога, посебно су обрађени и следећи проблеми – термилошка синонимија као последица позајмљивања из више од једног језика (66-67), коегзистирање две (или више) домаће лексеме за један исти музички појам, што је пропраћено добро изабраним примерима, као што су лексеме у значењу „хармонија“, термин за оркестар, термин за лексеме „музичар“, „композитор“ и „инструменталиста“, лексеме у значењу „певач“ (67-73). Проблем термилошке синонимије код термина којима су означени појмови аутентичне арапске музике осветљен је из више углова, кроз утицај дијалекатске лексике, кроз заступљеност одређених врста речи у музичкој терминологији, посебно оних које имају велики творбени потенцијал, као што су односни придеви и апстрактне именице, преко преведеница/калкова, кроз пренос/превод полиморфних лексема из европских језика и примере грађења антонима.

Пето поглавље бави се полисемијом и хомонимијом. Кандидаткиња је, најпре теоријски, ослањајући се на поуздане ауторитете и дела и цитирајући мишљења релевантних лингвистичких стручњака, светских и домаћих, указала на веома сложен однос полисемије и хомонимије и на значај ових двеју језичких појава за лексикон и лексикографију, односно терминологију сваког језика. Одређени простор одвојила је и за краћи приказ занимања Арапа за поменути проблематику, иницираног, пре свега, егзегезом Курана и изучавањем значења лексема у њему (94-97). У наставку, позабавила се и другим значењем термина „полисемија“, такође битном за одређене видове анализе у раду, које обухвата механизме остваривања вишезначности, а то су: метафора, метонимија, синегдоха и платисемија. Побројани механизми, односно промене значења лексема до којих долази на различите начине (пренесено значење, фигуративна употреба, оживљавање архаичне лексике...) илустровани су адекватним и интересантним примерима музичке терминологије у арапском језику (97-102).

Други део петог поглавља нуди мноштво музичких термина који се употребљавају у арапском језику, анализираних, коментарисаних и објашњених из перспективе поменутих језичких појава, а систематизованих у следећа подпоглавља: **Лексеме у значењу музичких термина и њихова значења у фонду опште лексике, Лексеме у значењу музичког термина и термина из неког другог предметног поља, Глаголи који су (сужавањем значења) постали музички термини, Фреквентни глаголи у музичкој терминологији, Четворорадикални глаголи, Лексеме које се јављају у значењу два (или више) музичка термина, Више значења једног термина као последица дијалекатских разлика, Врсте хомонима, Народна етимологија** (102-119).

Разлике у лексичком/термилошком значењу одређених лексичких јединица у два или више језика, тј. термилошке корелације предмет су шестог поглавља, врло сликовитог наслова – **Термилошке празнине** (120-137). Пошто је феномен у најкраћим цртама одређен с теоријског становишта, илустрован је и са врло много занимљивих примера – називима за инструменте, арапским терминима за „виолину“ и арапску „виолину“, трубу, рог, тараб, за „лексеми слушалац“... У посебном одељку обрађена је и хијерархијска структура израза присутна у вокабулару свих природних језика, па и арапског – хипонимија – објашњена и кроз термине „музика“ (ар. *musīqa/musīqī*) и „религијска музика“ и њихово значење у европској и арапској музичкој традицији. Последњи део поглавља посвећен је морфолошкој анализи лексема страног порекла (род, плурал, дуал).

Централне теме седмог поглавља јесу пуризам и стандардизација у арапском свету. Као својеврстан увод у ову, за тему дисертације веома важну проблематику, представљена је делатност угледних међународних лингвистичких стручњака и институције и њихова

гласила, а што се тиче арапских земаља, посебна пажња поклоњена је академијама за арапски језик у Каиру, Дамаску, Багдаду, Аману, као и Сталном координационом бироу за арабизацију у Рабату, које се баве најразличитијим језичким проблемима као што су веома изражена диглосија у арапском језику, граматичка норма арапског језика, лексичка стандардизација, терминологија... У оквиру тога је са морфолошког и семантичког становишта представљен арапски еквивалент за лексему „трмин“ – „mustalah“ и настанак тог деривата из трорадикалног корена *slh. Уз то, кандидаткиња је поменула и неке одлике идеалног термина – транспарентност, интернационалност, устаљеност употребе, краткоћу, недвосмисленост, прецизност и коментарисала их из перспективе пуристичких тенденција у арапским језичким институцијама.

Дужна пажња посвећена је и објашњењу порекла и корена веома израженог пуризма у арапским лингвистичким круговима и институцијама, који првенствено подразумева елиминацију туђица из арапског језика. Анализирајући статус арапског музичког терминосистема из перспективе трајно наглашеног пуризма, који је, заправо, одраз и наставак арапске филолошке традиције чврсто утемељене у граматичким школама, куфској и басранској, још у 8. и 9. веку, А. Шоштарић је закључила да је у њему, упркос свему, присутан велики број термина страног порекла „не само код појмова из западне музичке културе, већ и код оних везних за аутентичну арапску музику“ (141-142), и то због непрецизности арапских назива и регионалне термилошке варијантности. Своја запажања у том погледу поткрепила је зналачки изабраним и функционално прокоментарисаним сетом музичких термина (141-147).

Проблемима и значају термилошке стандардизацији уопште, а у арапском свету посебно, посвећена су завршна разматрања у овом тематском сегменту. Стварање уједначене норме у домену творбе нове лексике/терминологије и унификација термилошких система у арапским земљама врло су далеко од реализације, а главни разлог анархије у тој области јесте непостојање заједничке и усаглашене језичке политике, као и дубока подељеност језичких стручњака у надлежним језичким институцијама, пре свега у академијама за арапски језик, у погледу позајмљивања стране лексике. Термилошко шаренило илустровано је адекватним примерима дублетских ликова музичких термина – арапских кованица и стабилованих позајмљеница из западне музичке традиције (153-162).

Осмо поглавље, које носи назив **Прилози**, посебно је занимљиво јер се бави искључиво термилошком праксом у арапском свету и обилује изузетно занимљивим примерима имена и назива из западне музичке традиције, у чијем коментарисању је у први план стављена графичка варијантност. Констатујући да термин може бити и „скраћеница, графички симбол, па чак и слово“, докторандкиња је посебно издвојила неке термилошке, али и нетермилошке занимљивости као што су: називи за тонове (западне) лествице, Кехелова ознака, арапски називи за епохе и правце у западној музичкој уметности, пренос имена композитора из западне музичке културе, примери познатих западних музичких дела на арапском језику и слично (163-172).

Централни део рада јесте девето поглавље у коме се налази вишелингвални – арапско-српско-енглеско/француски речник музичких термина, у коме су, уз саме термилошке еквиваленте, наведени контекст из кога је термин ексцерпиран, као и релевантна објашњења и информације о сваком термилошком лику. Самом речнику претходе неопходне напомене везане за принципе састављања, као и за његову микроструктуру и макроструктуру. Речник је подељен на два дела: **Речник I**, у коме се налазе термини којима су означени појмови аутентичне арапске музике, и **Речник II**, који обухвата термине којима су означени појмови неинхерентни арапској музичкој традицији. Оваква структура речника је и својеврсна анализа употребе појединих термина и указује „на ономасилошке рупе у

одредишним језицима“, а такође и на термилошку синонимију, полисемију и/или хомонимију (177).

У **Закључку** своје докторске дисертације А. Шоштарић је систематизовала карактеристике музичке терминологије у арапском језику, сходно основној концепцији рада, у два главна дела: **Појмови аутентичне арапске музичке традиције и њихова терминологија** и **Појмови неинхерентни арапској музичкој традицији и њихова терминологија**. При томе је, као једну од основних карактеристика музичке терминологије у оба сегмента, издвојила веома присутну, али с различитим узроцима, полисемија и/или хомонимија, као и изражену термилошку дублетност код музичких термина којима су означени појмови преузети са Запада.

У посебном сегменту **Закључка** указано је и на неке недоследности и нејасноће у кованицама, у преузимању страних лексема и у релацији термин-појам (247). Због перманентне присутности јаких пуристичких тенденција у арапским језичким академијама, А. Шоштарић је осетила потребу да се на крају **Закључка**, под веома сугестивним поднасловом **Пуризам *pro et contra*** (247-252), још једанпут осврне на овај феномен, кроз проблеме превођења страних термина, присуство дублета, интернационализама, неадаптираних позајмљеница и слично.

На крају рада је закључила да је због бројних, у раду детектованих проблема, врло тешко дати прецизно одређење појма и садржаја „музички термин“.

Библиографија садржи 302 јединица и подељена је на: **Литературу** у коју је укључено 197 јединица – књига и чланака на српском, енглеском, француском, немачком и арапском језику (253-266), **Примарне изворе**, који обухватају 57 наслова стручне музичке литературе на арапском језику (266-270) и **Секундарне изворе**, са 48 библиографских јединица, где су побројани различити општи и специјализовани речници и приручници на арапском, енглеском, француском, турском и српском језику (270-273).

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској

„О историји арапске музике“. *Анали Филолошког факултета*, 25, 2, 2013, 321- 339.

„О статусу музике и музичких инструмената у арапској култури после објаве ислама“. *Музикологија*, 2014. (прихваћено за објављивање).

„Међународна конференција Музичке традиције Блиског истока: подсећање на далеку прошлост“. *Музикологија*, 11, 2011, стр. 293-296.

„Pojedine specifičnosti termina za muzičke instrumente u arapskom jeziku“. *Tematski zbornik 1 - Kultura: u potrazi za novom paradigmom*, Beograd: Filološki fakultet, 2013, 309- 330.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторски рад Аде Шоштарић *Музичка терминологија у арапском језику*, као и сви његови делови функционално су структурисани, пре свега, у смислу поделе корпуса на појмове/термине из аутентичне арапске музичке традиције и на оне неинхерентне арапској музичкој традицији. Резултати до којих је докторандкиња дошла у свом истраживању изложени су врло прегледно и у садржинском и у формалном смислу. Карактер обављених истраживања, испитивања и разматрања различитих општих

терминолошких проблема, а посебно оних везаних за музику/арапску музику, изискивао је примену комплексног методолошко-аналитичког поступка, који је у потпуности био усаглашен са постављеним задацима.

Уводна општа теоријска разматрања везана за дефинисање термина, терминологије и терминосистема, настанак и развој терминологије, терминолошке школе, проблем стандардизације терминологије и савремена терминолошка истраживања, у свету и арапским земљама, као и сажет историјат арапске музике функционалан су и добро одмерен оквир за доминантну тему дисертације и дају све битне информације за обраду и анализу музичке терминологије у арапском језику.

Главни део рада бави се: регистравањем, пописивањем, систематизацијом, дескрипцијом и анализом арапских лексема и израза из области најшире схваћене музичке уметности. Корпус посебно формиран за потребе ове докторске дисертације чини око 500 фреквентнијих музичких термина ексцерпираних из релевантних извора – стручне и популарне музичке литературе објављене у више арапских земаља. Корпус је анализиран са морфолошког, семантичког, фонолошког, графолошког и социolingвистичког становишта, из перспективе творбених модела, као и продуктивности неких творбених средстава, као што су композиција, деривација и међујезичко позајмљивање. На адекватан начин и са више интересантних запажања представљени су и коришћење постојећих творбених парадигми као посебног терминогеног средства у арапском језику, као и графолошка, фонолошка и морфолошка адаптација лексема страног порекла, будући да у музичком терминосистему арапског језика постоји велики број посуђеница. Код арапских лексема и њихове морфолошке и семантичке анализе, уз терминолошко значења навођено је и опште, односно значење трорадикалног корена, чије све изведенице, у начелу, испољавају одређени степен значењске сродности.

У погледу терминолошке употребе посебно је указано на постојање великог броја терминолошких дублета/мултиплета што је последица одсуства стандардизације и недовољно изражене унификација у области творбе нове лексике/терминологије и терминолошких система у арапском свету. Нарочита пажња поклоњена је представљању творбених модела и њиховој заступљности у музичком терминосистему, такође и присуству позајмљеница и интернационализама у музичкој лексци у стандардном арапском језику.

Концепција, функционална структура рада и њој примерени комплексни методолошки поступци указују на пуно научно оправдање обраде теме докторске дисертације – музичке терминологије, која се по први пут обрађује у нашој арабистици.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Тема дисертације је интердисциплинарна, а задире, пре свега, у лингвистичку арабистику и лексикологију, као и у више музичких и музиколошких дисциплина. Различите терминолошке теме и проблеми, како они теоријски тако и практични, веома су актуални и у арапском свету и у европској арабистици.

Начин формирања корпуса и систематизације пописаних лексема и израза везаних за музику, свеобухватна анализа грађе и јесно и систематично представљања резултата истраживања комплексне термилошке проблематике сведоче о креативности и акрибичности кандидаткиње у научно-истраживачком раду и потврђују њену способност за компетентно уочавање и формулисање релевантних научних проблема и закључака. У том смислу докторска дисертација Аде Шоштарић *Музичка терминологија у арапском језику* представља значајан и оригиналан научни допринос и имаће и теоријски и апликативан значај за нашу лингвистичку арабистику и науку о музици, али и шире, за више њима сродних дисциплина.

X ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Комисија једногласно позитивно оцењује докторску дисертацију Аде Шоштарић *Музичка терминологија у арапском језику*, предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета у Београду да њено мишљење усвоји и по окончаној процедури кандидаткињу позове на одбрану.

КОМИСИЈА

1. Др Анђелка Митровић, редовни професор, ментор
2. Др Снежана Петровић, виши научни сарадник Института за српски језик САНУ
3. Др Јелена Јовановић, научни сарадник Музиколошког института САНУ